

ON/ WELKOM

Foto: Ramin Rasouli

Toen de eerste contouren van dit themanummer op papier stonden – begin 2015 – hadden ook wij geen idee dat het thema gastvrijheid bij verschijning in 2016 zó actueel zou zijn. Ook hadden we nauwelijks kunnen indenken dat het contrast tussen gastvrijheid en ongastvrijheid, tussen welkom en onwelkom – het contrast dat met de '/' wordt weergegeven in de titel – zo scherp in onze Europese samenleving tot uiting zou komen.

Eenzijds zien we dat hekken worden gebouwd om de zogenoemde 'onwelkome indringers' tegen te houden, we zien het publieke debat verharderen met gewelddadige uitbarstingen in Duitsland (b.v. in Brandenburg en Dresden) en Nederland (b.v. in Woerden). België heeft op haar beurt de beveiliging rondom asielzoekerscentra uit voorzorg verscherpt om de vluchtelingen te beschermen tegen geweld uit de omgeving. Anderzijds zien we hoopvolle burgerinitiatieven ontstaan om de vluchtelingen op te vangen, waar de wil en/of het vermogen van de autoriteiten tekort schieten. Deze burgerinitiatieven variëren van het welkom heten van vluchtelingen op stations of in opvangcentra met behulp van spandoeken, liederen en taarten, tot humanitaire hulp op Lesbos en het organiseren van een karavaan om vluchtelingen die in Hongarije verblijven over te brengen naar West Europese landen. Wat hierbij opvalt, is dat migratie in toenemende mate een 'spektakel' is geworden waarbij verschillende partijen – waaronder de media, civil society, politieke partijen, maar ook wij, sociale wetenschappers – migratie op een extravagante wijze zichtbaar maken. Geograaf Nicholas de Genova spreekt, met Guy Debord's werk uit de jaren 60 ("La Soci  t   du Spectacle") in het achterhoofd, zelfs over een fetisch als het gaat om hoe de maatschappij omgaat met migranten en in het bijzonder illegaliteit.

Tussen criminalisering en cli ntisering

Het maatschappelijke contrast van het on/welkom heten weerspiegelt wat ons betreft een schizofreen beeld van de vluchteling in het publieke debat. De vluchteling wordt hierin allereerst afgeschilderd als de 'onwelkome indringer' die wetten en regels overtreedt. Dit geeft een deel van de bevolking het sentiment dat zij zich hier tegen moet beschermen met hekken, grensbewakers en restrictieve regels. Tegelijkertijd versterken de mediareportages uit Griekenland en Hongarije het beeld van de vluchteling als een arm, getraumatiseerd en ziek slachtoffer dat de wereld tegen zich gekeerd ziet. De vluchteling is in dit tweede beeld geen crimineel, maar een passief slachtoffer, wanhopig op zoek naar gastvrijheid. Dit laatste wordt pakkend geillustreerd door de woorden van antropoloog Sharam Khosravi – ooit zelf als vluchteling op zoek naar een nieuw onderkomen:

"Als vluchteling werd ik niet gezien als een normaal en gezond individu. Naast alle medische onderzoeken verricht op mijn lijf, werd ik behandeld – in de meest positieve interpretatie – als een kind dat geen idee had wat goed of slecht voor hem zou zijn. De 'cli ntisering' van de vluchteling begon op het moment dat die het kamp binnenkwam."

Deze contrasterende uitgangspunten – de vluchteling als indringer vs. de vluchteling als slachtoffer – worden pakkend samengevat

in de beelden hieronder. Het plaatje van het rennend gezin is in beide beelden hetzelfde, maar de context, het kader, de boodschap, kan haast niet tegenstrijdiger zijn. Figuur 1 geeft een bord weer dat is geplaatst door de autoriteiten op de Amerikaans-Mexicaanse grens en heeft de boodschap dat migratie een verboden actie is. Het reflecteert daarmee het beeld van een natie-staat als een begrensde ruimte, en de migrant als onwelkome nieuwkomer. Figuur 2 daarentegen is geproduceerd door een lokale organisatie in de stad Nijmegen, en geeft aan dat hetzelfde rennende gezin welkom is, ongeacht achtergrond of legale status. Hier zien we niet alleen dat hetzelfde beeld een totaal andere boodschap kan dragen, maar ook dat terwijl migranten onwelkom kunnen zijn volgens de nationale richtlijnen en wetten, er lokaal wel degelijk initiatieven zijn die dezelfde migranten alsnog welkom heten.

Of de vluchteling nu gecriminaliseerd wordt of gepathologiseerd, het komt in beide gevallen overeen met het idee van Lissa Malkki dat de vluchteling als persoon niet past in de 'nationale orde der dingen'. De positie van de vluchteling wordt namelijk gekenmerkt doordat zij juist niet behoort tot de ingezetene. Of, zoals hedendaagse filosoof Zygmunt Bauman aangeeft: vluchtelingen behoren tot het 'menselijk afval der globalisering'. De vluchteling is hiermee de prototype vreemdeling, de vreemde, de ander. Maar paradoxaal genoeg, staat deze vreemde altijd in relatie tot onszelf. Dit laatste wordt benadrukt door het werk van Jacques Derrida, om nog een groot denker over gastvrijheid te noemen. Hij geeft aan dat gastvrijheid altijd een relatie is met bepaalde condities en machtsverhoudingen. De belangrijkste conditie hierbij is dat diegene die de ander welkom heet, de gastheer (of patron), de autoriteit heeft (en blijft houden) om de condities van gastvrijheid te bepalen. Om deze reden spreekt hij liever van hos(ti)pitality in plaats van hospitality omdat gastvrijheid (hospitality) in de praktijk altijd gepaard gaat met een mate van vijandigheid (hostility). Derrida's werk herinnert ons aan de relationele dynamiek van gastvrijheid.

Ruimtelijke onderhandeling

Met het gedachtegoed van Derrida in het achterhoofd, heeft dit themanummer het uitgangspunt dat gastvrijheid altijd een sociaal-ruimtelijke onderhandeling is. Het richt zich hierbij primair op de leefwereld van migranten die door de staat als onwelkom worden beschouwd (ongedocumenteerde migranten, uitgeprocedeerde asielzoekers, en vluchtelingen). Het achterliggende doel is om de ruimtelijke dimensie van het verwelkomen en niet-verwelkomen te belichten, teneinde de grenzen van gastvrijheid en de daarbij horende alledaagse sociaal-ruimtelijke gevolgen te bespreken. Met deze focus richt dit nummer zich niet op de gebruikelijke vragen zoals hoeveel migranten komen deze kant op, of welk grensbeleid moeten we voeren om deze toestroom te managen? Het stelt juist

Figuur 1: foto: <https://www.flickr.com/>

Figuur 2: foto: Schapendonk

Onderweg, Lesbos, foto: Ramin Rasouli

vragen die vanuit de positie van de migrant van waarde kunnen zijn, zoals: Waar en wanneer voelen ongedocumenteerde migranten en vluchtelingen zich welkom/onwelkom in de Nederlandse en Belgische samenleving en daarbuiten? Wat gebeurt er achter de gesloten deuren van de onwelkome ontvangstruimtes en tijdens asielverhoren? Welke lokale initiatieven bestaan er om onwelkome migranten alsnog welkom te heten, en hoe gastvrij zijn deze initiatieven? Waar AGORA normaliter een platform is voor geografen, planologen en stadssociologen, heeft de themaredactie de vrijheid genomen om dit nummer te zien als een coproductie van migratiedeskundigen, migranten, en activisten die zich inzetten voor meer gastvrijheid in Europa en daarbuiten. In veel gevallen is de scheidingslijn tussen deze drie actoren dun en diffuus. Migrant activisten worden actief wanneer zij hun situatie in de publieke arena kenbaar maken, zoals in het geval van de We Are Here beweging in Amsterdam (zie de bijdrage van Ilse van Liempt en Vincent de Jong). Migratieonderzoekers zijn soms zelf migranten, zoals in het geval van twee van de drie redacteurs van dit themanummer. En tenslotte produceren activistische organisaties zoals Migreurop en Amnesty International kritische onderzoeksrapporten waar de wetenschappers maar al te graag gebruik van maken. Deze ambitie voor een multi-actor platform dat een kritische blik werpt op gastvrijheid komt mede voort uit ons ongenoegen over migratie dat te vaak als spektakelstuk wordt gepresenteerd. De vraag die dan opkomt is: Hoe kunnen we letterlijk en figuurlijk ruimte maken voor de verhalen van de migranten om de criminalisering en cliëntelisering tegenwicht te bieden?

Migratie is in toenemende mate een spektakel geworden

Een gevarieerde coproductie

In dit themanummer is nadrukkelijk ruimte gemaakt voor onderzoek dat de ervaringen, gevoelens en verhalen van migranten centraal stelt. Dit soort onderzoek is gebaseerd op een samenwerking tussen migrant en onderzoeker. In dit kader bespreekt Masja van Meeteren gevoelens van gastvrijheid onder migranten in Nederland en België. Ze beschrijft hoe migranten een bepaalde sociale geslotenheid ervaren vanuit de zittende bevolking, maar dat ze nooit volledig in een sociaal vacuüm leven. Ze maakt de verschillen in de ervaringen van gastvrijheid verder inzichtelijk door een drievoudige categorisering te maken op basis van hun aspiraties. Deze zijn: investeringsaspiraties, verblijfsaspiraties en legaliseringsaspiraties. Clement Bernardt opent vanuit zijn rol als contactpersoon voor asielzoekers de deur van een Asielzoekers Centrum in Nederland. Op gedetailleerde wijze gaat hij in op de persoonlijke spanning van een asielzoeker als het recht op opvang dreigt te verlopen. De titel, 'Na de 28e Dag', is een verwijzing naar de termijn waarop de asielzoeker het Nederlands grondgebied dient te verlaten. Daarna ligt een ongewisse horizon met een naderende dreiging van detentie en uitzetting. Judith Zijlstra richt haar foto-essay op de reis van vluchtelingen uit Iran en Syrië en brengt ons allereerst naar de buitengrens van de EU. Ze kijkt verder dan louter het 'spektakelstuk' door een blik te werpen op alledaagse ruimtelijke onderhandelingen in Griekenland en later ook in Nederland. Ilse van Liempt is een samenwerking aangegaan met activist Vincent de Jong om het vluchtelingencollectief We Are Here in Amsterdam te interviewen. Deze groep ongedocumenteerde vluchtelingen zijn bewust zichtbaar in de publieke ruimte, en benadrukken daarmee op stellige wijze dat ze onderdeel zijn van deze samenleving. Van Liempt en De Jong hebben daarbij vooral aandacht voor de ruimtelijke dimensie in de stedelijke omgeving. Joris Schapendonk

brengt met zijn boekrecensie van het boek African Asylum at a Crossroads de complexe bureaucratie van de asielprocedure aan de orde. Het boek dat hij behandelt heeft met name oog voor de politics of knowledge en de wederzijds gebonden rollen in de asielprocedure. Om dit te duiden, gebruikt één van de auteurs de passende metafoor van 'een asiëldans'. Vanaf daar verschuift onze geografische lens naar buiten Europa. Marit de Looijer bespreekt op basis van haar veldwerk in Libanon hoe de lokale bevolking inspringt waar de nationale overheid terughoudend is als het gaat om het bieden van opvang aan Syrische vluchtelingen. Griet Steel draait de gebruikelijke 'guest-host' relatie in het denken over migratie om. Zij, als antropologisch onderzoeker, woonachtig in België en getrouwd met een Sudanese man, bespreekt haar rol en ervaringen als 'gast' in het herkomstland van haar man. Ze gebruikt deze ervaringen om te reflecteren over de migranten ervaring van haar Soedanese vrienden in België. In de laatste bijdrage wordt de focus weer verschoven naar de situatie in Europa. Het is deze bijdrage van Arlene (een ongedocumenteerde migrant) en Kolar Aparna die het ideaalbeeld van een coproductie het beste weerspiegelt. Met een handgeschreven gedicht weet Arlene de emoties van het ongestuurd voelen op een pakkende wijze in woorden te vatten. Het gedicht openbaart haar gevoelens van verwarring, boosheid, uitsluiting, maar vooral ook van hoop en geloof in de toekomst. Kolar Aparna bespreekt vervolgens de lading van het gedicht met een van de belangrijkste theoretische uitgangspunten van dit themanummer: het gedachtegoed van Jacques Derrida. Met deze collectie verwelkomen we de lezer om met ons mee te denken over hoe gastvrijheid een plaats kan krijgen in de ruimte om ons heen.

Literatuurselectie:

- Bauman, Z. (2004) *Wasted Lives. Modernity and Its Outcasts*. Cambridge: Polity Press.
- De Genova, N. (2013) Spectacles of migrant 'illegality': the scene of exclusion, the obscene of inclusion. *Ethnic and Racial Studies* 36, nr7, pp. 1180-1198.
- Derrida, J. (2000) Foreigner question. In: Derrida, J. *Of hospitality*. Anne Dufourmantelle invites Jacques Derrida to Respond. Stanford: Stanford University Press.
- Khosravi, S. (2011) *Illegal Traveller. An Auto-Ethnography of Borders*. London: Palgrave Macmillan
- Malkki, L. (1992) National geographic: the rooting of peoples and the territorialization of national identity among scholars and refugees. *Cultural anthropology* 7, nr1, pp. 24-44.

Joris Schapendonk (j.schapendonk@fm.ru.nl) werkt als universitair docent bij de vakgroep Geografie, Planologie en Milieu van de Radboud Universiteit Nijmegen, en doet momenteel onderzoek naar de mobiliteit van Afrikaanse migranten in de Europese Unie.

Kolar Aparna (k.kolaraparna@fm.ru.nl) werkt bij dezelfde vakgroep van de Radboud Universiteit als promovendus. Haar actie-onderzoek focust op de dynamiek van 'guest-host' relaties in welkom-initiatieven.

Olivier Kramsch (o.kramsch@fm.ru.nl) is universitair docent bij de vakgroep Geografie, Planologie en Milieu van de Radboud Universiteit Nijmegen en werkt decennialang op het gebied van grensstudies en postkoloniale theorie.